

راهبردهای توسعه جامعه عشایری استان خوزستان

حمید بیلاق چغاخور^{۱*}، محمدمهدی محمودی^۲

۱، کارشناس ارشد اداره کل امور عشایر خوزستان و دانشجوی دکتری توسعه کشاورزی
دانشگاه یاسوج، ۲، معاونت توسعه و عمران اداره کل امور عشایر استان خوزستان
(تاریخ دریافت: ۹۰/۱۲/۲۳ - تاریخ تصویب: ۹۱/۶/۱۴)

چکیده

هدف از پژوهش حاضر شناسایی و تعیین راهبردهای توسعه جامعه عشایری استان خوزستان است. با توجه به تعداد کم نمونه‌ها، تمامی ۶۶ کارشناس صفی و ستادی شاغل در اداره کل امور عشایر خوزستان انتخاب و از طریق پرسشنامه، مصاحبه، جلسات طوفان فکری، و سایر روش‌ها، ۳۲ نقطه قوت و ضعف به عنوان عوامل داخلی و ۳۲ فرصت و تهدید تحت عنوان عوامل خارجی، در ارتباط با توسعه جامعه عشایری استخراج شدند. در این مقاله از روش تجزیه و تحلیل SWOT و نرم افزار Excel استفاده گردید که در پایان ۷ راهبرد شامل: «ایجاد اشتغال پایدار و افزایش درآمد خانوارهای عشایری»؛ «ساماندهی و تجمیع مراکز جمعیتی عشایر»؛ «ارتقاء سطح خدمات‌رسانی در راستای تولید و بهینه‌سازی کوچ»؛ «توسعه و بهره‌گیری از فعالیت‌های مطالعاتی و تحقیقاتی»؛ «ارتقاء سطح بهره‌وری عوامل تولید» و «حفظ، احیاء، توسعه و بهره‌برداری از منابع طبیعی» به عنوان راهبردهای موثر در توسعه جامعه عشایری شناسایی و استخراج گردیدند.

واژه‌های کلیدی: تجزیه و تحلیل SWOT، راهبرد توسعه، جامعه عشایری، استان خوزستان

مقدمه

جامعه عشایری به عنوان یکی از میراث‌های گرانقدر و ضروری کشور جامعه‌ای است با الگوی زیست و سازمان تولیدی خاص که اساس معیشت آن بر بهره‌برداری از فرآورده‌های دامی، کوچ و جابجایی انسان (اعضای خانوار) و دام به منظور استفاده از چراگاه‌های مرتعی طبیعی در مناطق بیلاقی و قشلاقی و احتراز از سرما و گرمای شدید استوار است (Rashnou, 1996). در برخی کشورهای توسعه‌یافته نیز تلاش می‌شود با تخصیص یارانه و ایجاد تسهیلات لازم برای جابجایی دامداران، به پایداری طبیعت و زادآوری محیط زیست توجه شود و علاوه از فرهنگ و شیوه زیست کوچندگان

و رمه‌گردانان به عنوان یک فرصت برای جلب گردشگران و جهان‌گردان استفاده شود (Public relationship of Ashayer affair organization, 2007)
Statistic Center of Iran (2008) بر اساس نتایج سرشماری، تعداد عشایر استان خوزستان را قریب به ۱۴۰ هزار نفر و در قالب ۲۳۲۷۴ خانوار اعلام کرده است. عشایر استان خوزستان عمدتاً مربوط به سه ایل بختیاری، لر و بهمنی می‌باشند، هر کدام از این ایلات به ترتیب ۸۵ درصد، ۱۰ درصد و ۵ درصد جمعیت عشایر استان را تشکیل می‌دهند. عشایر استان خوزستان به طور متوسط ۷/۵ ماه از سال را در مناطق قشلاقی استان می‌گذرانند و از اواخر بهار تا ابتدای پاییز به مدت ۴/۵

نگرفت (Mahdavi, 2003).

در دوره پایانی حکومت قاجار و پهلوی در بحث چرایی توسعه نیافتگی کشور یکی از تیرهای اتهام به سوی ایلات و عشایری نشانه می‌رفت (Vaeze, 2003). حکومت پهلوی تاسیس یک دولت قدرتمند، متمرکز، بوروکراتیک و مدرن را با وجود ایلات و عشایر ناسازگار می‌دید (Christensen, 1980; Azimi, 1994) لذا برنامه‌ریزی خود بر سه رکن اساسی آرام‌سازی، خلع سلاح ایلات و عشایر، سلب قدرت و قلع و قمع سران ایلات و عشایر و اسکان اجباری عشایر طرح‌ریزی کرد (Peerdigar & Karimi, Avery, 1981; Peerdigar & Karimi, Avery, 1981; Fiuzat, 1996; Kiavand, 1989; 1992).

به اعتقاد Abasi (2009) دولت به دلیل وابستگی به استعمار مقاومت‌های فرهنگی و اقتصادی قدرت‌های محلی عشایر را سرکوب نمود تا پاسخگوی نیازهای امنیتی، اقتصادی و غیره بیگانگان باشد.

برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌های رژیم گذشته با دگرگونی عمیق نظام‌های تولیدی و روابط اجتماعی بازتاب‌های پر دامنه‌ای بر اقتصاد عشایری داشت (Kiavand, 1989; Fiuzat, 1996). به سبب اصلاحات ارضی و ملی شدن مراتع و جنگل‌ها، مسدود شدن ایپراه‌ها و مسیرهای کوچ، واردات بی‌رویه محصولات دامی و فشارهای اقتصادی و بی‌توجهی دولت، عده زیادی از عشایر مناطق عشایری را ترک نموده و یکجانشین شدند (Ahmadi, 2004; Gharakhlou, 2009; Sahrashekaf, 1999). در برنامه‌های عمرانی دوره پهلوی بدلیل پیروی از الگوی رشد و تاکید بر صنعتی شدن سریع، از کشاورزی غفلت شد. در این دوره اغلب درآمدهای نفتی در پروژه‌های صنعتی شهری هزینه می‌شد و دولت نسبت به عشایر و روستائیان بی تفاوت بود (Katouzian, 1978). این برنامه‌ها فراگیر نبود و روستائیان، عشایر و گروه‌های قومی را در بر نمی‌گرفت و اعتبارات و اعتبارات و طرح‌های ناچیزی برای توسعه مناطق آنان تخصیص می‌یافت (Aghajanian, 1983). لذا در دوره پهلوی هر چند زیر ساخت‌های صنعتی و عمرانی و اقتصادی کشور دچار تحول کمی شد اما تحولی کیفی در عرصه فرهنگ، ملت سازی، همبستگی و اقتدار ملی صورت نگرفت (Holiday, 1979). بعد از انقلاب وزارت جهاد

ماه از مراتع مناطق ییلاقی خود استان خوزستان و استان‌های چهارمحال و بختیاری، اصفهان، کهگیلویه و بویراحمد، لرستان و همدان بهره‌برداری می‌کنند. آن دسته از عشایری که مناطق ییلاقی آنها در سایر استان‌ها واقع شده به طور متوسط مسافتی به اندازه ۱۶۵-۲۰۰ کیلومتر کوچ می‌کنند. اقتصاد عشایر بر پرورش دام متکی است، ۹۰/۶۶ درصد درآمد آنها از بخش دامداری، ۹/۳۲ درصد از بخش زراعت و باغداری و ۰/۰۲ درصد از صنایع دستی بدست می‌آید. تولید ۲۵ درصد گوشت قرمز استان خوزستان را بر عهده دارند و تاثیر اقتصادی، اجتماعی و نقش دفاعی و مزداری آنان بیش از نسبت جمعیت آنان بوده و واقعیتی انکارناپذیر است بنابراین دلایل انسانی، اجتماعی، اقتصادی و غیره اقتضا می‌کند که برنامه‌ریزی شایسته‌ای برای مدیریت بهتر این جامعه صورت پذیرد.

برنامه‌های توسعه عشایر

جامعه عشایری در دوره‌های مختلف تاریخی متأثر از سیاست‌ها و برنامه‌های مختلفی بوده است. افزایش نفوذ دولت، تداوم اجرای برنامه‌های توسعه اقتصادی اجتماعی در سطح ملی و تغییر شرایط بین‌المللی و گسترش جهانی شدن و ورود عناصر جامعه مدرن نظیر مبادلات پولی و آموزش و پرورش نوین به درون جامعه عشایری زمینه را برای از شکل افتادگی و فروپاشی نظام ایلی و تغییر ساختار و کارکرد آن فراهم نمود (Asayesh, 2002).

کلیه فعالیت‌های روستایی و عشایری در دوره صفویه و قاجاریه بر اساس نظام و قواعد عرفی بوده و تحت کنترل مالکان اداره می‌شد. در این دوره دولت‌ها حضور و نقش کمتری در مناطق عشایری و روستایی داشتند. مالکان و خوانین علاوه بر عمران مناطق روستایی و عشایری، اخذ مالیات و بخشی از نیروی نظامی را از مناطق تحت سلطه خود تامین می‌کردند (Kamalvand, 2001). نقطه آغاز فعالیت‌های قانونمند برای توسعه مناطق روستایی و عشایری انقلاب مشروطه بود. در سال ۱۲۸۴ شمسی قانون تشکیل ایالات و ولایات و دستورالعمل حکام به تصویب رسید و برای عمران و آبادانی مناطق روستایی و عشایری مقرراتی وضع شد اما چنان که لازم بود اقدام اساسی و همه جانبه‌ای صورت

فضایی، اقتصادی و اجتماعی آنان از بعد نهادی مستلزم ساز و کارهای قانونمندی است که ضمانت اجرایی داشته باشد لذا با هدف ایجاد تحول در شیوه معیشت و ارتقاء شاخص‌های برخورداری عشایر، انسجام و هماهنگی بین دستگاه‌ها، در سال ۱۳۹۰ اداره کل امور عشایر خوزستان بتبع الزام سازمان امور عشایر کشور در برنامه چهارم اقدام به مطالعه و تدوین سند راهبردی توسعه جامعه عشایری استان نمود که مقاله حاضر نتایج منتجه از این سند راهبردی منطقه ای را ارائه می‌نماید.

مواد و روش‌ها

در این تحقیق با توجه به پیچیدگی مبحث توسعه و به منظور تطابق راهبردهای توسعه جامعه عشایری استان خوزستان با شرایط محیط داخلی و بیرونی از تجزیه و تحلیل SWOT^۱ به عنوان یکی از ابزارهای تدوین استراتژی استفاده و تجزیه و تحلیل‌ها در محیط نرم افزاری Excel انجام شد.

با توجه به تعداد کم نمونه‌ها، از تمامی ۴۶ کارشناس صفی و ستادی شاغل در اداره کل امور عشایر خوزستان به عنوان جامعه آماری استفاده شد و اطلاعات مورد نیاز از طریق پرسشنامه، مصاحبه، جلسات طوفان فکری و سایر روش‌ها از آنها بدست آمده است. ابتدا کارشناسان نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید تاثیرگذار در مبحث توسعه عشایر استان را احصاء و وزن هر یک را تعیین نمودند سپس با استفاده از طیف یک تا ۵ درجه اهمیت هر یک از عوامل مشخص شد، در گام بعد مجموع امتیاز وزنی عوامل داخلی (IFAS)^۲ از نقاط قوت و ضعف و مجموع امتیاز وزنی عوامل خارجی (EFAS)^۳ از فرصت‌ها و تهدیدها بدست آمد. در مرحله بعد بر اساس اطلاعات بدست آمده از کارشناسان طی جلسات طوفان فکری موقعیت عشایر مورد ارزشیابی و راهبردهای مناسب تعیین گردید.

سازندگی و سازمان امور عشایر دستگاه متولی عشایر بودند. تا قبل از سال ۱۳۶۸ علارغم طرد سیاست‌های عشایری رژیم سابق تحلیل و سیاست جامعی که دستاورد فراگیری برای عشایر در پی داشته باشد ارایه نشد. بعد از جنگ دبیرخانه شورای عالی عشایر تاسیس گردید و راهبرد جدیدی تحت عنوان «خطمشی آینده زندگی عشایر» تنظیم شد که توسعه عشایر را در یک طیف اسکان - کوچ مد نظر داشت. در این راهبرد رعایت موارد زیر ضرورت دارد (۱) مراتع نباید معطل بمانند و لازم است جمعیتی از عشایر کماکان از مراتع بهره‌برداری نمایند (۲) استراتژی توسعه باید برای عشایر رفا، برخورداری و عدالت را به همراه آورد. (۳) استراتژی باید ضمن پویایی از نظر اجرایی عملی باشد و عشایر را برای انتخاب مختار بگذارد (Naderpour, 2003).

در این راستا طرح‌های مطالعات جامع مناطق عشایری کشور از سال ۱۳۶۹ آغاز و دهها نقطه برای استقرار عشایر شناسایی گردید. به طور کلی طی برنامه‌های توسعه بعد از انقلاب طرح‌های مطالعات جامع مناطق عشایری کشور آغاز و دهها نقطه برای استقرار عشایر شناسایی و شهرک‌های اقماری ویژه عشایر ایجاد گردید (Saberian, 2006). به اعتقاد Katouzian (1978) دولت در تلاش بوده است که دامداری سنتی و کشاورزی مدرن را در این مناطق تلفیق نموده و ضمن ایجاد اشتغال از مهاجرت عشایر به شهرها جلوگیری نماید. در برنامه‌های توسعه از سیاست کوچ و تثبیت نقش عشایر در تولید درآمد ملی نیز حمایت شده است و برای این منظور اقداماتی مانند احداث و مرمت ایله‌های عشایری و غیره صورت پذیرفت (Akbari, 2004). برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری توسعه زندگی عشایر دارای چالش‌های خاصی است که از آن جمله می‌توان به میان بخشی بودن برنامه‌ریزی برای جامعه عشایری، عدم تطابق برنامه‌ها و اعتبارات تخصیص یافته، عدم هماهنگی و همگرایی دستگاه‌های مرتبط با عشایر، ضعف تشکیلاتی سازمان امور عشایر و غیره اشاره نمود (Rahimi, 2005).

توجه به قابلیت‌ها و چالش‌های اساسی عشایر و پرداختن به مسایل ساختاری، قانونی، اجرایی، توزیع

1. Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats
2. Internal Factors Analysis summary
3. External Factors Analysis summary

نتایج و بحث

کارشناسان در جداول شماره (۱) تا (۴) فرصت‌ها، تهدیدها، نقاط قوت و ضعف را جهت تدوین راهبردها برشمردند.

نقاط قوت جامعه عشایری

بر اساس امتیازات بدست آمده از جدول (۱) عواملی مانند توان و شناخت جامعه عشایری از دامداری، سهم ۲۵ درصد عشایر از دام سبک استان، ردیف بودجه مستقل سازمان عشایری، نیروی کار مستعد، جوان و ارزان مهمترین نقاط قوت جامعه عشایری استان خوزستان محسوب می‌شوند.

برای تعیین راهبردهای توسعه جامعه عشایری استان، وزن هر یک از عوامل در ضریب اهمیت هر عامل $(1 < AS < 4)$ ^۱ که نشان‌دهنده اهمیت آن در تدوین هر یک از راهبردها است ضرب شد و مجموع نمره جذابیت (TAS)^۲ آن عامل بدست آمد. بر این اساس ۷ راهبرد که دارای بیشترین مقدار (TAS) بودند شناسایی شدند و راهبردهایی که کمتر از نصف نمرات امکان‌پذیر را بدست آوردند غیرقابل اجرا تلقی و حذف گردیدند.

1. Attractive Score
2. Total Attractive Score

جدول ۱- خلاصه تجزیه و تحلیل نقاط قوت جامعه عشایری

امتیاز وزن‌دار	امتیاز	وزن نرمال	نقاط قوت
۰/۲۲	۴	۰/۰۵۵	S ₁ - توان و شناخت جامعه عشایری از دامداری به عنوان یک منبع اقتصادی قابل اتکا
۰/۲۲	۴	۰/۰۵	S ₂ - دام با ژنتیک مناسب و سازگار به محیط در جامعه عشایری و سهم ۲۵٪ از دام سبک استان
۰/۲	۴	۰/۰۵	S ₃ - ردیف بودجه مستقل جهت خدمت‌رسانی
۰/۱۸	۴	۰/۰۴۵	S ₄ - نیروی کار مستعد و جوان و ارزان جهت توسعه اشتغال در مناطق عشایری
۰/۱۶	۴	۰/۰۵۵	S ₅ - تامین بخشی از نیازمندی‌های جوامع شهری و روستایی توسط عشایر
۰/۱۵	۳	۰/۰۴	S ₆ - جایگاه نهادی تثبیت شده برای خدمت‌رسانی به عشایر
۰/۱۴	۴	۰/۰۳۵	S ₇ - فرهنگ و سنت‌های موید همکاری و مشارکت
۰/۱۰۵	۳	۰/۰۴	S ₈ - آمادگی ساختار اقتصادی-اجتماعی کانون‌های اسکان در پذیرش فعالیت‌های نوین و فن‌آوری
۰/۱	۴	۰/۰۳۵	S ₉ - توانایی ویژه در زمینه صنایع دستی و مهارت‌های مرتبط با دامداری
۰/۰۹	۳	۰/۰۳۵	S ₁₀ - مزیت‌های کوچک و بهره‌برداری از منابع زیست بوم
۰/۰۸	۲	۰/۰۲۵	S ₁₁ - سازمان عشایری با تشکیلات اداری و مرتبط و آشنا با مقتضیات زندگی عشایری
۰/۰۷۵	۳	۰/۰۳	S ₁₂ - اتحادیه و شرکت‌های تعاونی عشایری
۰/۰۷	۲	۰/۰۳	S ₁₃ - بستر مناسب خواست و نیاز جامعه عشایر جهت گسترش خدمات بیمه‌ای
۰/۰۶	۲	۰/۰۲۵	S ₁₄ - نیروهای مستعد با روحیه انقلابی آشنا به مناطق عشایری در تشکیلات عشایری
۰/۰۵	۲	۰/۰۲۵	S ₁₅ - سازگاری زندگی عشایری با برنامه‌های زیست محیطی و منابع طبیعی
۰/۰۵	۲	۰/۰۲۵	S ₁₆ - تعامل اصولی امور عشایر با سازمان جهاد کشاورزی و سایر سازمان‌های مرتبط

فرصت‌های جامعه عشایری

بر اساس امتیازات بدست آمده در جدول (۳) عواملی مانند تخصیص تسهیلات بانکی کم‌بهره برای توسعه اشتغال و ایجاد و توسعه فرصت‌های جدید شغلی جدید در زمینه فعالیت‌های کشاورزی، دامپروری، صنایع تبدیلی، تکمیلی و صنایع دستی، امکان استفاده از اراضی پایاب سدها.

نقاط ضعف جامعه عشایری

بر اساس امتیازات بدست آمده از جدول (۲) عواملی مانند خروج تدریجی جامعه عشایری از چرخه تولید، یکجانشینی بدون برنامه، عدم تخصیص اعتبارات ملی و استانی برای توسعه فعالیت تشکلیها و آسیب‌پذیری شدید از سوانح و بلایای طبیعی مهمترین نقاط ضعف جامعه عشایری استان خوزستان محسوب می‌شوند.

جدول ۲- خلاصه تجزیه و تحلیل نقاط ضعف جامعه عشایری

نقاط ضعف	وزن نرمال	امتیاز	امتیاز وزن دار
W1- خروج تدریجی جامعه عشایری از چرخه تولید، گرایش به یکجا نشینی بدون برنامه	۰/۰۳۵	۲	۰/۰۷
W2- تخصیص نیافتن اعتبارات ملی و استانی برای توسعه فعالیت تشکلهای	۰/۰۳۵	۲	۰/۰۷
W3- آسیب پذیری شدید عشایری از سوانح و بلایای طبیعی	۰/۰۳۵	۲	۰/۰۷
W4- ضعف و کمبود تشکل غیردولتی و عدم بهره گیری از قابلیت مشارکت پذیری سازمان یافته عشایر	۰/۰۳۵	۲	۰/۰۷
W5- عدم تناسب تولیدات عشایری با سلیقه و نیاز بازار و عدم شناخت آنها از خدمات حمایتی تولید	۰/۰۲۵	۲	۰/۰۵
W6- محدود بودن منابع آب در مسیرهای کوچ و مشکلات تامین آب شرب و الزام به کوچ اجباری	۰/۰۲۵	۲	۰/۰۵
W7- ضعف بنیه مالی عشایر و کمبود سرمایه گذاری و بهره گیری از ظرفیت های تولیدی مناطق عشایری	۰/۰۴	۱	۰/۰۴
W8- کمبود اطلاعات و پشتوانه علمی و تحقیقاتی در زمینه مسایل عشایر	۰/۰۲	۲	۰/۰۴
W9- نارضایتی نسل جوان جامعه عشایری از زندگی عشایری به دلیل پایین بودن شاخص های توسعه	۰/۰۲	۲	۰/۰۴
W10- تمرکز و تاکید ویژه سازمان عشایری به فعالیت های عمرانی در تخصیص اعتبارات	۰/۰۲	۲	۰/۰۴
W11- توسعه نیافتگی روش های زراعتی و آبیاری	۰/۰۳	۱	۰/۰۳
W12- متناسب نبودن چارت تشکیلات اداری امور عشایر با نوع فعالیت های مورد انتظار	۰/۰۱۵	۲	۰/۰۳
W13- عدم توسعه ایله راه ها، اطرافگاه ها و مقررات لازم جهت اجرایی مناسب تقویم کوچ و...	۰/۰۳	۱	۰/۰۳
W14- کم سوادی و بی سوادی بیش از ۴۰٪ جامعه عشایری	۰/۰۳	۱	۰/۰۳
W15- کاهش غیر متعارف نیروهای مستعد در سازمان عشایری	۰/۰۲	۱	۰/۰۲
W16- طولانی بودن انجام مطالعات و عدم دستیابی به موقع و موثر از نتایج حاصله	۰/۰۱۵	۱	۰/۰۱۵

جدول ۳- خلاصه تجزیه و تحلیل فرصت های جامعه عشایری

فرصت ها	وزن نرمال	امتیاز	امتیاز وزن دار
O1- اختصاص تسهیلات بانکی با بهره پایین برای توسعه اشتغال و تقویت معیشت عشایری	۰/۰۴	۴	۰/۱۶
O2- امکان استفاده از اراضی پایاب سدها جهت اسکان عشایر	۰/۰۳۵	۳	۰/۱۴
O3- سیاست های دولت در حمایت ویژه از مناطق محروم و کمتر توسعه یافته	۰/۰۳۵	۴	۰/۱۴
O4- بستر توسعه و ایجاد فرصت های شغلی جدید در مناطق عشایری با تاکید بر فعالیت های کشاورزی و دامپروری، فرآوری تولیدات، صنایع دستی و تکمیلی و صنایع تبدیلی	۰/۰۴۵	۴	۰/۱۳۵
O5- وجود عرصه های مستعد مرتعی جهت ممیزی و واگذاری به عشایر و توسعه اسکان آنها	۰/۰۴	۳	۰/۱۲
O6- غنی بودن اقتصاد کشاورزی استان و امکان تامین نیاز علوفه ای دام عشایر	۰/۰۴	۳	۰/۱۲
O7- وجود بخش های تخصص آموزشی و ترویجی در تشکیلات جهاد کشاورزی	۰/۰۳	۳	۰/۱۲
O8- وجود جاذبه های گردشگری و قابلیت های فرهنگی و هنری در مناطق عشایری	۰/۰۳۵	۳	۰/۱۰۵
O9- وجود صندوق حمایت از محصولات از محصولات کشاورزی عشایر، عضویت همه تشکلهای عشایری و امکان استفاده بهینه از تسهیلات صندوق	۰/۰۳۵	۴	۰/۱۰۵
O10- ظرفیت توسعه باغات در مناطق عشایری	۰/۰۳۵	۳	۰/۱۰۵
O11- وجود سازمان آموزش و پرورش عشایری	۰/۰۲۵	۳	۰/۱
O12- پتانسیل گسترش آموزش های فنی و حرفه ای در کانون های اسکان و مناطق عشایری	۰/۰۳	۴	۰/۰۹
O13- ظرفیت توسعه منابع آبی و خاکی	۰/۰۳	۳	۰/۰۹
O14- وجود بستر قانونی الزام سازمان ها دولتی به خدمات رسانی به عشایر در آیین نامه ساماندهی مصوبه دولت	۰/۰۳	۲	۰/۰۹
O15- نزدیکی به بنادر جهت واردات و صادرات دام و نهادهای دامی	۰/۰۲۵	۳	۰/۰۷۵
O16- امکان استفاده از پادگان های متروکه که قبلا جزو محدوده عرفی عشایر بوده جهت اسکان	۰/۰۳	۳	۰/۰۶

استان می تواند از آنها برای توسعه اجتماعی و اقتصادی خود بهره برداری نماید.

جهت اسکان عشایر و سیاست های دولت در حمایت ویژه از مناطق محروم و کمتر توسعه یافته از اهم فرصت هایی هستند که جامعه عشایری

جدول ۴- خلاصه تجزیه و تحلیل تهدیدهای جامعه عشایری

تهدیدها	وزن نرمال	امتیاز	امتیاز وزن دار
T1- پراکندگی و تعدد مراکز جمعیتی عشایری	۰/۰۳	۲	۰/۰۶
T2- حذف و خروج اجباری دام مولد بر اثر خشکسالی متوالی	۰/۰۳	۲	۰/۰۶
T3- کمبود نقدینگی و نبود حمایت‌های مالی به منظور سرمایه گذاری عشایر و عدم همکاری بانک‌های عامل در تامین نقدینگی مورد نیاز و استفاده از ظرفیتهای تولیدی موجود در مناطق عشایری	۰/۰۳	۲	۰/۰۶
T4- عدم شناخت دستگاه‌های اجرایی خصوصا دستگاه‌های تخصصی مانند صنایع دستی و گردشگری و سازمان فنی و حرفه‌ای از جایگاه، نقش و توانمندی‌های جامعه عشایری	۰/۰۳	۲	۰/۰۶
T5- از هم پاشیدگی نظام ایلی و مدیریت محلی و جایگزین نشدن نظام جدید	۰/۰۲۵	۲	۰/۰۵
T6- عدم انجام تعهدات و الزامات ایجاد شده در آیین نامه ساماندهی عشایر توسط سایر دستگاه‌ها	۰/۰۲۵	۲	۰/۰۵
T7- تغییر کاربری مراتع عرفی عشایر در زمان و عدم واگذاری مجدد آنها	۰/۰۲	۲	۰/۰۴
T8- مهاجرت عشایر به روستاها و حاشیه شهرها	۰/۰۲	۲	۰/۰۴
T9- بهره وری پایین کار و سرمایه در جامعه عشایری	۰/۰۳۵	۱	۰/۰۳۵
T10- وابستگی دام عشایر به علوفه مراتع و نوسانات قیمت علوفه	۰/۰۳	۱	۰/۰۳
T11- عدم توسعه زیر ساختهای آموزشی، بهداشتی، ورزشی و امنیتی در مناطق عشایری	۰/۰۳	۱	۰/۰۳
T12- عدم تعادل بین تعداد دام و میزان مراتع	۰/۰۳	۱	۰/۰۳
T13- بهره وری پایین منابع آبی و خاکی	۰/۰۲۵	۱	۰/۰۲۵
T14- تنوع اندک فعالیتهای اقتصادی در مناطق عشایری	۰/۰۲۵	۱	۰/۰۲۵
T15- واردات گوشت و نقض قوانین در حمایت از تولید داخلی	۰/۰۲۵	۱	۰/۰۲۵
T16- عدم توسعه و تناسب ضوابط و حمایت‌های بیمه‌ای (درمانی، بازنشستگی، دام) با مقتضیات زندگی عشایری	۰/۰۲۵	۱	۰/۰۲۵

تهدیدهای جامعه عشایری

۱	۲/۵	۴
راهبرد محافظه کارانه	راهبردهای تهاجمی	۲/۵
راهبرد تدافعی	راهبرد رقابتی	۱

شکل ۱- نمودار موقعیت راهبردی جامعه عشایری استان

پس از تعیین وضع موجود، کارشناسان با عطف توجه به عوامل داخلی و خارجی ذکر شده در فوق طی جلسات طوفان فکری راهبردهای توسعه جامعه عشایری استان را استخراج نمودند. در این مرحله راهبردهای از نقطه نظر جذابیت (AS) مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفتند و ۷ راهبرد کلیدی که امتیاز بیشتری کسب نموده و از اولویت در اجرا برخوردار بودند شناسایی گردیدند. در جداول (۵) و (۶) به ترتیب خلاصه تجزیه و تحلیل و اولویت‌بندی راهبردهای توسعه جامعه عشایری نشان داده شده است. بر این اساس ایجاد اشتغال پایدار و افزایش درآمد خانوارهای عشایری، ساماندهی و تجمیع مراکز جمعیتی عشایر با تأکید بر توازن منطقه‌ای، ارتقاء

بر اساس امتیازات بدست آمده در جدول (۴) عواملی مانند پراکندگی و تعدد مراکز جمعیتی عشایری، حذف و خروج اجباری دام مولد بر اثر خشکسالی متوالی، کمبود نقدینگی، نبود حمایت‌های مالی به منظور سرمایه‌گذاری عشایر و استفاده از ظرفیتهای تولیدی موجود در مناطق عشایری مهمترین عواملی هستند که جامعه عشایری استان را تهدید می‌کنند. پس از جمع امتیازات وزن دار جداول مربوط به نقاط قوت و ضعف، نمره عوامل داخلی (IFAS) بدست آمد که برابر با عدد ۲/۵۸ محاسبه گردید. از جمع امتیازات وزن دار جداول مربوط به فرصتها و تهدیدات، نمره عوامل خارجی (EFES) برابر ۲/۴ بدست آمد. خلاصه ارزشیابی عوامل داخلی و خارجی در شکل (۱) نشان داده شده است که بر این اساس جامعه عشایری استان خوزستان در ناحیه رقابتی (ST) است و راهبردهای توسعه آن باید از نوع راهبردهای رقابتی باشد.

سطح خدمات‌رسانی در راستای تولید و بهینه‌سازی کوچ، به ترتیب با مجموع نمرات جذابیت ۲۱/۷۷، عشایری استان معرفی شدند. ۲۱/۱۹ و ۱۹/۵۴ اولی‌ترین راهبردهای توسعه جامعه

جدول ۵- خلاصه تجزیه و تحلیل و اولویت‌بندی راهبردهای توسعه جامعه عشایری استان خوزستان

Σ TAS	T16			T1			O16			O1			W16			W1			S16			S1			عوامل امتیاز وزنی
		
-	۰/۰۲۵	۰/۰۶	۰/۱	۰/۲	۰/۰۱۵	۰/۰۷	۰/۱	۰/۲۵۷							
۲۱/۷۷	۱	۱	۲	۴	۲	۴	۲	۱/۰۳	AS					ST1	
	۰/۰۲۵	۰/۰۶	۰/۲	۰/۸	۰/۰۳	۰/۲۸	۰/۲	۱/۰۳	TAS						
۲۱/۱۹	۲	۱	۲	۳	۲	۴	۳	۱/۰۳	AS					ST2	
	۰/۰۵	۰/۰۶	۰/۲	۰/۶	۰/۰۳	۰/۲۸	۰/۳	۱/۰۳	TAS						
۱۹/۵۴	۱	۲	۴	۴	۲	۴	۳	۰/۷۷	AS					ST3	
	۰/۰۳	۰/۱۲	۰/۴	۰/۸	۰/۰۳	۰/۲۸	۰/۳	۰/۷۷	TAS						
۱۸/۳۷	۲	۳	۲	۳	۱	۲	۲	۰/۷۷	AS					ST4	
	۰/۰۵	۰/۱۸	۰/۲	۰/۶	۰/۱۵	۰/۱۴	۰/۲	۰/۷۷	TAS						
۱۷/۳۴	۱	۲	۳	۴	۲	۲	۳	۰/۷۷	AS					ST5	
	۰/۰۳	۰/۱۲	۰/۳	۰/۸	۰/۰۳	۰/۱۴	۰/۳	۰/۷۷	TAS						
۱۶/۶۱	۱	۲	۳	۱	۲	۱	۲	۰/۷۷	AS					ST6	
	۰/۰۳	۰/۱۲	۰/۳	۰/۲	۰/۰۳	۰/۰۷	۰/۲	۰/۷۷	TAS						
۱۶/۲۸	۲	۳	۱	۲	۱	۱	۲	۰/۵۱	AS					ST7	
	۰/۰۵	۰/۱۸	۰/۰۱	۰/۴	۰/۰۲	۰/۰۷	۰/۲	۰/۵۱	TAS						

جدول ۶- راهبردهای توسعه جامعه عشایری استان خوزستان

راهبردها	جمع نمره جذابیت
ST1- ایجاد اشتغال پایدار و افزایش درآمد خانوارهای عشایری	۲۱/۷۷
ST2- ساماندهی و تجمیع مراکز جمعیتی عشایر با تأکید بر توازن منطقه‌ای	۲۱/۱۹
ST3- ارتقاء سطح خدمات‌رسانی در راستای تولید و بهینه‌سازی کوچ	۱۹/۵۴
ST4- توسعه و بهره‌گیری از فعالیتهای مطالعاتی و تحقیقاتی در زمینه مسایل عشایری	۱۸/۳۷
ST5- ارتقاء سطح بهره‌وری عوامل تولید	۱۷/۳۴
ST6- حفظ، احیاء، توسعه و بهره‌برداری از منابع طبیعی	۱۶/۶۱
ST7- ارتقاء زمینه مشارکت اجتماعی و اقتصادی عشایر	۱۶/۲۸

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

پایدار در مناطق عشایری نقش مهمی در توازن منطقه‌ای و توانمندسازی عشایر داشته و از مهاجرت و حاشیه‌نشینی و به تبع آن آسیب‌های اجتماعی جلوگیری می‌کند. برای نیل به مقاصد این راهبرد، ارایه آموزش‌های حرفه‌ای، بسترسازی و بهره‌گیری از استعدادهای تولیدی مناطق، متنوع‌سازی اشتغال و واگذاری اراضی کشاورزی به عشایر و غیره قابل توصیه می‌باشند.

«راهبرد ساماندهی و تجمیع مراکز جمعیتی عشایر» با نمره جذابیت ۲۱/۱۹ دومین راهبرد توسعه عشایر استان است. این راهبرد در واقع ضمن پذیرش

پس از تعیین نقاط قوت و ضعف جامعه عشایری استان، وضعیت و موقعیت فعلی و همچنین فرصت‌ها و تهدیدات پیرامون آن، از طریق تجزیه و تحلیل SWOT تعداد ۷ راهبرد کلیدی برای توسعه جامعه عشایری تعیین و اولویت‌بندی گردید.

اولی‌ترین راهبرد توسعه جامعه عشایر با نمره جذابیت ۲۱/۷۷ «راهبرد ایجاد اشتغال پایدار و افزایش درآمد خانوارهای عشایری» تعیین گردید. توسعه مناطق عشایری از طریق ایجاد بسترهای لازم برای پایداری اشتغال و درآمد میسر است. برنامه‌ریزی بر ایجاد اشتغال

تضمین می‌باشند لذا برای دستیابی به این هدف ضرورت دارد مطالعات اجتماعی و اقتصادی مهم شمرده شوند و از توان و تجارب کارشناسان آشنا به مسایل عشایری، نخبگان عشایری، مشاورین ذی‌صلاح و مراکز علمی و تحقیقاتی در راستای شناسایی پتانسیل‌ها، منابع و توانمندی‌های جامعه عشایری و موضوع‌های مرتبط با آنها بهره‌برداری لازم صورت گیرد، اقداماتی همچون ایجاد بانک اطلاعاتی و مدیریت اطلاعات، مستندسازی تجربیات کارکنان، شناسایی و بهره‌گیری از دانش بومی و نخبگان عشایری، ایجاد کارگروه تخصصی اداری (استانی و ملی)، برگزاری همایش هم‌اندیشی کارشناسان، هدایت و حمایت از پایان‌نامه‌های دانشجویی مرتبط با جامعه عشایری، و اجرای طرح‌های مطالعاتی جامع نظیر امکان‌سنجی ایجاد فرصت‌های شغلی، نظام بهره‌برداری مناطق عشایری، اطلس جامعه عشایری استان و غیره در توسعه دانایی محور مناطق عشایری بسیار حایز اهمیت است.

از جمله راهبردهای اساسی توسعه بخش کشاورزی و به تبع آن اقتصاد تولید عشایر «راهبرد ارتقاء سطح بهره‌وری عوامل تولید» است، که به عنوان پنجمین راهبرد توسعه جامعه عشایری نیز مطرح بوده و از ابعاد زیر قابل پیگیری و اجرا می‌باشد:

- توسعه برنامه‌های آموزشی و ترویجی: با پروژه‌هایی همچون اجرای بازدیدهای ترویجی ملی و استانی و منطقه‌ای، انتخاب و معرفی نمونه‌های عشایری، برگزاری نمایشگاه‌های عشایری، انعقاد تفاهم‌نامه با رسانه‌ها جهت آموزش‌های همگانی، استفاده از کارشناسان و نیروهای بسیج‌سازندگی و نظام مهندسی کشاورزی جهت آموزش عشایر، ایجاد مزارع نمونه و غیره.

- بهره‌برداری بهینه از منابع آبی و خاک: با پروژه‌هایی همچون یکپارچه‌سازی اراضی، احداث سیل‌بند، بند ذخیره آب، احداث استخر دو منظوره، احداث شبکه آبیاری تحت فشار، احداث کانال انتقال آب کشاورزی، احداث شبکه آبیاری و زهکشی، اجرای عملیات پخش رواناب، اجرای الگوی کشت، اجرای طرح‌های آبخیزداری و حفاظت خاک و غیره.

- بکارگیری فناوری‌های نوین: با پروژه‌هایی همچون توسعه تکنولوژی مکانیکی و استفاده از مکانیزاسیون،

اجتناب‌ناپذیری، یکجانشینی بخشی از جامعه عشایری بر لحاظ موقعیت جغرافیایی و فضایی و اجتماعی و فرهنگی در اسکان عشایر داوطلب تاکید دارد. در قالب این راهبرد ساماندهی فضایی سکونتگاه‌های کوچک و پراکنده عشایری به منظور برخورداری و آرایه امکانات و تسهیلات رفاهی و زیرساختی مد نظر می‌باشد. برنامه‌ریزی و اقدام برای خرید و تملک اراضی برای اسکان در مناطق مستعد، احداث زیرساخت‌های شهرک‌های عشایری، بهسازی محیط شهرک، حفر و تجهیز چاه عمیق آب آشامیدنی، احداث جایگاه نفت و گاز، احداث انبار ذخیره علوفه و آرایه خدمات عمومی و زیربنایی لازم به کانون‌های اسکان عشایر و غیره در قالب این راهبرد قابل توصیه است.

«راهبرد ارتقاء سطح خدمات‌رسانی در راستای تولید و بهینه‌سازی کوچ» با نمره جذابیت ۱۹/۵۴ سومین راهبرد توسعه عشایر استان است. محور این راهبرد پشتیبانی و حمایت از فعالیت‌های تولیدی عشایر کوچنده و اسکان یافته است. همسو با این راهبرد خدماتی نظیر آبرسانی سیار، تامین سوخت، تامین علوفه، تجهیز کوچندگان به فناوری‌های نوین مانند سیستم‌های مجازی (سخت‌افزار و نرم‌افزار) جهت آموزش، بهداشت، توسعه سیستم‌های ارتباطی و اطلاعاتی و غیره پیشنهاد می‌شود. مضاف بر آن کوچندگی زمینه‌های تولیدی خاصی ایجاد می‌کند که می‌توان از آن بهره اقتصادی برد لذا حمایت و توسعه طرح‌های زنبورداری، کشت و بهره‌برداری از گیاهان دارویی، جمع‌آوری و عرضه محصولات جنگلی و غیره از آن دسته فعالیت‌های تولیدی است که با کوچ‌سازگاری مناسبی دارند.

چهارمین راهبرد توسعه جامعه عشایری «راهبرد توسعه و بهره‌گیری از فعالیت‌های مطالعاتی و تحقیقاتی» است. این راهبرد بر بهره‌مندی مدیریت توسعه از پشتوانه علمی و تجربی و بر دانایی محور بودن آن تاکید دارد. در چنین چارچوبی ارزیابی‌های فنی - مهندسی و مطالعات اجتماعی و اقتصادی الزامی است. در بیشتر پروژه‌های مناطق عشایری حضور و مشارکت فعال مردم موفقیت آن را در مراحل اجرا و بهره‌برداری

اصلاح، صدور و تمدید پروانه چرای دام؛ اجرای ممیزی مراتع؛ تهیه، تدوین و اجرای تقویم کوچ؛ تعدیل در ترکیب دام؛ اجرای مدیریت چرا، تأمین علوفه ارزان قیمت و غیره.

- شناسایی، تثبیت، حفظ و توسعه ایلمراه‌های عشایری: با پروژه‌هایی نظیر تهیه نقشه جامع ایلمراه‌ها بر اساس سیستم GIS، ثبت نقشه جامع ایلمراه‌ها در دفتر ثبت اسناد ملی، احداث اطرافگاه‌ها، مرمت ایلمراه‌های عشایری، ایجاد گذرگاه‌های مناسب عبور عشایر در راه‌های اصلی و غیره می‌باشد.

راهبرد «ارتقاء زمینه مشارکت اجتماعی و اقتصادی عشایر» هفتمین و آخرین راهبرد توسعه عشایر استان محسوب می‌شود. در قالب این راهبرد مواردی مانند توسعه مدیریت محلی، توسعه و تقویت تشکلهای عشایری، توسعه فعالیت‌های فرهنگی با تاکید بر تقویت سنت‌های اصیل ایرانی اسلامی و ایجاد زمینه واگذاری بخشی از امور تصدی‌گری دولت به بخش غیردولتی (تشکلهای عشایری) دنبال می‌شود.

توزیع نهال و بذرهای اصلاح شده، اجرای طرح تلقیح مصنوعی دام سبک و سنگین و غیره.

- توسعه خدمات بیمه‌ای

- استفاده از تسهیلات بانکی

«راهبرد حفظ، احیاء، توسعه و بهره برداری از منابع طبیعی» به عنوان ششمین راهبرد توسعه جامعه عشایری، تضمین کننده حیات اقتصادی و ادامه شیوه کوچندگی عشایر است، در قالب این راهبرد موارد ذیل مطرح است:

- اتخاذ تمهیدات لازم برای حفظ حقوق عشایر بر عرصه‌های منابع طبیعی: شامل پروژه‌هایی مانند اجرا و واگذاری طرح‌های مرتعداری و آبخیزداری با اولویت عشایر، احداث و تجهیز ایستگاه‌های اطفاء حریق در عرصه منابع طبیعی، بیمه مراتع در مقابل حوادث غیر مترقبه، بهره برداری از منابع موجود در عرصه‌های منابع طبیعی با اولویت عشایر در مطالعات آمایش سرزمین و غیره.

- تعادل دام و مرتع: با پروژه‌هایی مانند پالایش،

REFERENCES

1. Akbari, A. (2004). Introduction to the demographic characteristics of nomadic communities of Iran, *Quarterly Journal Of National studies*, 5(1), 9-42. (In Farsi).
2. Avery, P. (1981). *The Cambridge history of Iran*, Cambridge university press, 7, pp: 7
3. Abasi, L. (2009). *Education and Training history and action of nomads in Iran*. Tehran: Mehr Aveh Asr Publisher. (In Farsi).
4. Aghajanian, A. (1983). *An overview, ethnic inequality in Iran*, International journal middle east study, 15:221
5. Ahmadi, H. (1999). *Ethnicity and ethnic orientation*. Tehran: Nashre neye Publisher. (In Farsi).
6. Akbari, A. (2004). Fest national congress of tribes and nomads reliable persons, *Quarterly Journal of Zakhayer e Enghlab*. Quarterly Journal of Zakhayer e Enghlab, pp: 1 (In Farsi)
7. Asayesh, H. (2002). Survey of nomad and nomadic regions status in national development programs. *journal of Dahati*, 37 & 38, pp: 17 (In Farsi).
8. Azimi, F. (1994). *Democracy crises in Iran*. Translated by Hushang mahdavi, A & Nouzari, B. Tehran: Nashre Ketab Publisher. (In Farsi).
9. Christensen, O.R. (1980). *Tribes, States and Anthropologist. Middle eastern studies*, 22:290
10. Fiuzat, A. (1996). *Government in Pahlavi era*. Tehran: Chap Pakhsh Publisher. (In Farsi).
11. Gharakhlou, M. (2004). *Migration and nomad settlement: An analysis of Qashqa'i nomad migration to urban areas*. Tehran: Naghsh e Bayan Publisher. (In Farsi).
12. Holiday, F. (1979). *Dictatorship and capitalism development*. Translated by Nikaien, F. Tehran: Amir Kabir Publisher. (In Farsi).
13. Katouzian, A.M. (1978). Oil versus Agriculture :A case of dual Resource Depletion in Iran, *journal of Peasant Studies*, 5:347-369
14. Kiavand, A. (1989). *Governorship, Politics and Nomads*. Tehran: Ashayer Publisher. (In Farsi)
15. Naderpour, Babak. (2003). Contemporary states, Nomad community and nomad migration riddle. *Quarterly Journal of Zakhayer e Enghlab*. , 39 & 40:22 (In Farsi).
16. Peerdigar, John. & Karimi, A. (1992). *Bakhtiariha*. Mashhad: Astane Ghodse Razavi Publisher. (In Farsi).
17. Rahimi, A. (2005). A criticism on country's fourth plan for economical, cultural and social development about nomad's livelihood. *journal of Zakhayer e Enghlab*. , 47:19 (In Farsi).

18. Rashnou, N.(1996). Nomad economical status and their national efficiency in organization and Settlement. *journal of Agriculture and food* , 24 &25, pp:35 (In Farsi).
19. Saberian, A.(2006). Survey of socio-economical status in Shirvan countryside nomads and it's approaches. *Quarterly journal of Zakhayer e Enghlab.* , 51 &52:26. (In Farsi).
20. Sahrashekaf, P. (2009). *Stony lion*. Ahvaz: Motabar Publisher. (In Farsi).
21. Statistic center of Iran. (2008). *Socio-economical census Results of country nomad pastoral*. Tehran: Statistic center of Iran Publisher. (In Farsi).